

Trzechsetna rocznica urodzin Davida Hume’a

W bieżącym roku przypada trzechsetna rocznica urodzin Davida Hume’a (1711–1776), wybitnego szkockiego filozofa i historyka. Z tej okazji redakcja „Przeglądu Filozoficznego” i Instytut Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego postanowiły wspólnie zorganizować konferencję naukową. Pomysł został bardzo przychylnie przyjęty przez środowisko filozoficzne. Organizatorzy otrzymali niemal czterdzieści zgłoszeń od badaczy zajmujących się filozofią Hume’a. Wobec tak szerokiego odzewu zmuszeni byliśmy dokonać selekcji i wybrać najciekawsze propozycje wystąpień.

Konferencja „David Hume. Mechanika umysłu” odbyła się 6–7 czerwca 2011 r. w Warszawie w Pałacu Kazimierzowskim. Wzięli w niej udział filozofowie z jedenastu uczelni: Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Warszawskiej Szkoły Filmowej, Uniwersytetu Szczecińskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz Durham University. W ciągu dwóch dni wygłoszono dwadzieścia sześć referatów, w których poruszono bodaj wszystkie najważniejsze zagadnienia z filozofii Hume’a. Po każdym referacie miała miejsce dyskusja, często żywa i niezwykle interesująca. Warto też wspomnieć o bardzo dużym zainteresowaniu konferencją. Obok referentów wzięło w niej udział blisko sto osób. Obszer-na Sala Brudzińskiego w Pałacu Kazimierzowskim często była wypełniona po brzegi. Wszystko to świadczy o nieprzemijającej doniosłości idei Hume’a. Jego myśl jest intensywnie badana i wciąż stanowi inspirację dla kolejnych pokoleń filozofów.

Z tym większą radością oddajemy do rąk czytelników niniejszy numer „Przeglądu Filozoficznego”. Jest to publikacja o charakterze monograficznym, w całości poświęcona filozofii Davida Hume’a. Na początku zamieszczamy

tłumaczenia pięciu esejów: *Of Essay-Writing* („O pisaniu esejów”), *Of Moral Prejudices* („O uprzedzeniach moralnych”), *Of the Middle-Station of Life* („O średniej pozycji w życiu”), *Of Impudence and Modesty* („O zuchwalstwie i skromności”) oraz *Of Love and Marriage* („O miłości i małżeństwie”). Pocho-
dzą one z pierwszego wydania *Esejów* z lat 1742–1752 (z kolejnych wydań zostały wycofane) i są świetnym przykładem polotu myślowego Hume’a. Tek-
sty te przełożyła dla nas Natalia Karczewska. Trzy z nich zostały przetłuma-
czone na język polski po raz pierwszy. Dalej Irena Bednarz prezentuje wybrane
z lat 1910–2010 wypowiedzi polskich filozofów na temat twórczości Hume’a.
Znajduje się tam wiele ciekawych, niekiedy zaskakujących opinii.

Zasadniczą część numeru stanowi dwadzieścia sześć rozpraw, z których
dwadzieścia cztery to teksty uczestników czerwcowej konferencji. Podzielili-
śmy je na cztery bloki tematyczne.

W pierwszym z nich, zatytułowanym „Sceptyk czy naturalista?”, znalazły
się rozważania na temat charakteru Hume’owskiej myśli. W tekście „Czym są
matters of fact”? Jacek Hołówka wysuwa tezę, że Hume był zwolennikiem kon-
cepcji „dwuwarstwowego realizmu”. Zgodnie z nią świat ma niejako dwa aspek-
ty: dostępną naszemu poznaniu warstwę powierzchowną i niedostępną obser-
wacji warstwę głęboką. Taka interpretacja filozofii Hume’a pozwala uzgodnić
konkurujące zwykle ze sobą wykładnie jego myśli: idealistyczną i realistyczną.
Jan Woleński wskazuje, że w filozofii Hume’a można znaleźć kluczowe dla
współczesnych naturalistów idee, m.in. empiryzm genetyczny, asocjacionizm
w filozofii umysłu, biologizm, zaprzeczenie występowania koniecznych zwią-
zków między faktami, wreszcie tezę, że zdania normatywne nie wynikają ze
zdań o faktach. W drugiej części tekstu Woleński pokazuje, jak można użyć
tej ostatniej tezy do uzasadnienia naturalizmu. Rozpowszechnionej w XX
wieku naturalistycznej interpretacji filozofii Hume’a przeciwstawia się z kolei
Damian Leszczyński. Twierdzi on, że Hume w sensie ontologicznym i meto-
dologicznym był antynaturalistą. Dalej analizuje stanowisko H.O. Mounce’a,
który utrzymywał, że Hume odrzucał naukową wersję naturalizmu, ale przyj-
mował naturalizm zdroworozsądkowy, i proponuje pewną modyfikację tego
ujęcia. W kolejnym tekście filozofia Hume’a jest zestawiona z różnymi wer-
sjami sceptycyzmu. Renata Ziemińska broni w nim tezy, że Hume wprawdzie
był sceptykiem, ale – wbrew temu, co twierdzili Kant i Reid – nie był to
sceptycyzm radykalny (pirroński), tylko umiarkowany (akademicki). Wreszcie
Bogdan Dziobkowski twierdzi, że aby właściwie zinterpretować myśl Hume’a,
należy wyróżnić w niej dwa aspekty: negatywny i pozytywny. Pierwszy spro-
wadza się do wykazania, że zarówno metafizyczne, jak i naturalistyczne teo-
rie opisujące procesy poznawcze generują sceptycyzm. Drugi aspekt cechuje
nominalizm i pragmatyczna ufność w rozstrzygnięcia powstałe na gruncie
„codziennej praktyki”.

Część druga zawiera rozprawy analizujące takie centralne dla myśli Hume'a zagadnienia, jak przyczynowość, tożsamość i wolna wola. W zaczynającym ten dział artykule „Hume'owska ontologia umysłu a problem następstwa czasowego przyczyny i skutku” Marek Łagosz analizuje problem przyczynowości. Wskazuje przy tym na trudności w pogodzeniu zaproponowanej przez Hume'a empirycznej krytyki relacji przyczynowej z jego ontologią umysłu oraz zastanawia się, jak można tych trudności uniknąć. Związku przyczynowego dotyczy również tekst Macieja Chlewickiego. Autor pokazuje, że mówiąc o przyczynowości, Hume ma czasami na myśli pewną naturalną własność umysłu, a czasami nabytą w wyniku doświadczenia i nawyku ideę, oraz bada, jakie relacje zachodzą między tymi dwoma ujęciami. Z kolei Mariusz Grygianiec zajmuje się Hume'owską koncepcją osoby i tożsamości osobowej. Zastanawia się przede wszystkim, jak można interpretować wątpliwości Hume'a odnośnie do jego wcześniejszych ustaleń w tych kwestiach wyrażone w *Dodatk do Traktatu o naturze ludzkiej*. W końcówce tekstu opowiada się za interpretacją, którą nazywa „koncyliacyjną”. Dwa kolejne artykuły dotyczą zagadnienia wolnej woli. Adam Grzeliński bada, jakie znaczenie ma pojęcie woli w filozofii Hume'a. Analizując ten konkretny problem, dochodzi do ogólnego wniosku, że spotykane często zarzuty, iż myśl Hume'a jest niespójna, biorą się z niezrozumienia porządku przedstawionego w *Traktacie* wyvodu. Większość niespójności zniknie, gdy spojrzymy na filozofię Hume'a z trzech uzupełniających się perspektyw: substancjalistycznej, mechanistycznej i radykalnie empirystycznej. Natomiast Agata Łukomska przekonuje, że Hume przez wolność rozumiał „możliwość samorzutności”, co autorka interpretuje jako „możliwość kierowania się rozumem *praktycznym*”. Charakteryzując ów rozum, nawiązuje do koncepcji Daniela Dennetta.

Dział trzeci nosi tytuł „Religia, etyka, estetyka”. Zaczyna go artykuł Teresy Hołównki omawiający stosunek Hume'a do zabobonów, czyli przekonań i praktyk będących przejawem myślenia magicznego. Hume zwraca uwagę na występowanie tego typu myślenia w religiach monoteistycznych, a zwłaszcza chrześcijaństwie. „Popularnemu” wydaniu tej religii przeciwstawia, zdaniem autorki, minimalistyczną „religię prawdziwą”. Stosunek Hume'a do zabobonów był jednoznacznie negatywny. Stanowisko Teresy Hołównki jest bardziej wyważone. Wskazuje ona na pewne korzyści, które mogą wypływać z myślenia magicznego. Dwa następne teksty dotyczą omawianego w X rozdziale *Badań dotyczących rozumu ludzkiego* problemu cudów. Jacek Wojtyśiak wychodzi od rekonstrukcji Hume'owskiej argumentacji przeciwko religijnej wierze w cuda. Następnie stara się wykazać, że Hume ani nie wykluczył możliwości zajścia cudów, ani jednoznacznie nie podważył wiarygodności relacji o tego typu zdarzeniach. Artykuł Joanny Odrowąż-Sypniewskiej składa się z dwóch części. W pierwszej autorka omawia dwa skonstruowane przez

Hume'a dowody przeciwko różnego typu zabobonom, w tym cudom religijnym. Część druga poświęcona jest analizie argumentacji przedstawionej przez G.E.M. Anscombe w eseju *Hume on miracles*. Problemowi Hume'owskiej krytyki religii jest poświęcony również tekst Mileny Jakubiak. Autorka przede wszystkim zastanawia się w nim, czy religia może stanowić podstawę moralności. Hume odpowiadał na to pytanie zdecydowanie negatywnie i przeciwstawiał myśleniu religijnemu koncepcję cnotliwego ateizmu. W zakończeniu Jakubiak dystansuje się do stanowiska Hume'a i przedstawia argumenty na rzecz pragmatycznej racjonalności religii. Zagadnienia etyczne są przedmiotem rozważań w czterech kolejnych tekstach. W pierwszym z nich Joanna Górnicka-Kalinowska stara się odpowiedzieć na pytanie, jak – na gruncie filozofii Hume'a – należy rozumieć odpowiedzialność moralną. Autorka wychodzi od Hume'owskiej analizy pojęcia tożsamości osobowej. Następnie wskazuje na konsekwencje, jakie analiza ta niesie dla problemu odpowiedzialności i uzasadnia tezę, że to głównie charakter, a nie wola jest źródłem odpowiedzialności moralnej. Inną ważną kategorią etyczną zajął się Grzegorz Klicki. W artykule „Pojęcie cnoty moralnej w etyce Dawida Hume'a” pokazuje, w jaki sposób w obrębie Hume'owskiego empiryzmu została zdefiniowana cnota. Z kolei Ireneusz Ziemiński skupił się na pewnej szczegółowej kwestii etycznej: problemie samobójstwa. W swoim tekście analizuje trafność przedstawionej przez Hume'a argumentacji za nieograniczonym prawem do odebrania sobie życia. Polemizując z argumentami wyłożonymi w głośnym eseju *O samobójstwie*, dowodzi, że w sytuacjach, w których jesteśmy odpowiedzialni za życie innych osób, prawo do samobójstwa powinno być ograniczone. Następny artykuł ma charakter metaetyczny. Piotr Makowski zastanawia się w nim, jak należy interpretować fragment *Traktatu o naturze ludzkiej*, w którym rozważana jest relacja między zdaniem o charakterze opisowym i wartościującym. Dział zamykają dwa teksty poświęcone estetyce. Agnieszka Bandura wykazuje, że w filozofii Hume'a estetyka ma dwojaki charakter. Z jednej strony, jest to ogólna nauka o poznaniu zmysłowym. Z drugiej – rozważania dotyczące piękna oraz sztuki. Natomiast Anna Kawalec pokazuje, w jaki sposób Hume, wykorzystując wykryte przez siebie mechanizmy rządzące funkcjonowaniem ludzkiego umysłu, tłumaczy, jak tragedia może jednocześnie wywoływać w odbiorcy doznania przykre i przyjemne.

W ostatnim bloku tematycznym znalazły się rozprawy, których autorzy starają się spojrzeć na wybrane problemy poruszane przez Hume'a z perspektywy współczesnej filozofii analitycznej. Piotr Brykczyński, nawiązując do Hume'owskiej teorii przedmiotów zewnętrznych i Quine'owskiej maksymy identyfikacji nieodróżnialnych, analizuje problem podmiotowości zmiany. Adriana Schetz zastanawia się, na ile zaproponowana przez Jerry'ego Fodora w książce *Hume Variations* kognitywistyczna interpretacja poglądów Hume'a na naturę umysłu

jest wiarygodna. Marcin Jażyński bada, jakie są relacje między Hume'owską teorią opisującą procesy poznawcze a współczesnymi koneksjonistycznymi ujęciami umysłu, i zwraca uwagę na pewne istotne problemy tego typu naturalistycznych programów badawczych. Przemysław Spryszak stara się uzasadnić tezę, że przedstawiona przez Goodmana w książce *Fact, Fiction, and Forecast* tak zwana „nowa zagadka indukcji” w gruncie rzeczy jest tożsama ze wskazanym przez Hume'a klasycznym problemem indukcji. Krystyna Misiuńska zestawia Hume'owskie i współczesne ujęcia problemu indukcji i dochodzi do wniosku, że w świetle tych ostatnich sceptyczne rozwiązanie Hume'a jest zdecydowanie zbyt radykalne. Wreszcie Paweł Kawalec docieka, na ile logika probabilistyczna jest trafną wykładnią Hume'owskiej teorii pieniądza.

Redakcja „Przeglądu Filozoficznego” wyraża głęboką wdzięczność wszystkim osobom i instytucjom, które wniosły swój wkład w zorganizowanie konferencji upamiętniającej Davida Hume'a oraz przyczyniły się do wydania niniejszego zeszytu. Przede wszystkim dziękujemy dyrektorowi Instytutu Filozofii UW, profesorowi Aleksandrowi Ochockiemu, za wyrażenie zgody na sfinansowanie konferencji ze środków Instytutu Filozofii UW. Doktorowi Marcinowi Jażyńskiemu dziękujemy za zaprojektowanie intrygującego plakatu i programu konferencji.

Mamy nadzieję, że ten monograficzny numer „Przeglądu Filozoficznego” stanie się dla wszystkich badaczy filozofii Hume'a cennym źródłem inspiracji.

Bogdan Dziobkowski